

Evolvi, Julia. 2019. *Blogging My Religion. Secular, Muslim, and Catholic Media Spaces in Europe*. Londen: Routledge, pp. 186.

Paus Franciscus weet hoe belangrijk symbolische acties zijn. In 2013 accepteerde de heilige vader een Renault 4 uit 1984, die hij van plan was zelf te besturen. In 2020 stelde hij zijn Palazzo Migliori beschikbaar voor de daklozen van Rome. En in 2015 gaf hij aan een dakloze journalist van het Nederlandse *Straatnieuws* een exclusief interview. Franciscus' eerste buitenlandse reis was in juli 2013 naar het Italiaanse eiland Lampedusa, *het* symbool voor een falend Europees vluchtelingenbeleid. De pauselijke acties worden breed uitgemeten in de wereldpers, christelijk of seculier. En hoewel niemand aan Franciscus' nobele intenties twijfelt, is een zekere mediawijsheid hem natuurlijk niet te ontzeggen. Hij *weet* hoe hij de media moet inzetten voor zijn eigen project, of eigenlijk het project van de R.K.-Kerk.

Het is deze mediapresentie van Franciscus die Giulia Evolvi ertoe aanzette haar boek *Blogging my religion* te gaan schrijven. Evolvi, van Italiaanse afkomst maar werkzaam aan onze eigen Erasmus Universiteit in Rotterdam, is bekend van haar eerdere artikelen en boeken over religie, secularisatie en de islam. In *Blogging my religion* concentreert Evolvi zich op (rooms-) katholieke online blogs als vindplaats van de religieuze veranderingen in Europa. Deze zogenaamde *hypermediated religious spaces* vormen een soort reservaat of vrijplaats waarin individuele gelovigen hun eigen religieuze 'ruimte' kunnen innemen en invullen los van de banden met de geïnstitutionaliseerde kerk.

Deze 'ruimtes', die natuurlijk even virtueel zijn als het internet zelf, bevinden zich tussen het private en het publieke domein in. Enerzijds zijn deze blogs privé – het gaat om de mening van individuen, niet van instituten – maar anderzijds ook publiek – iedereen kan ze namelijk vrijelijk bezoeken.

Evolvi past het idee van *hypermediated religious spaces* vervolgens toe op drie case studies. Als eerste bespreekt zij enkele islamitische bloggers die internet gebruiken om aan het publieke debat te kunnen meedoen zonder voorafgaande diskwalificatie op basis van hun religieuze zelfidentificatie. De context is die van de aanslag op Charlie Hebdo in 2015. Evolvi's tweede groep is die van atheïstische bloggers die zich verzetten tegen de (culturele) hegemonie van de R.K.-Kerk in de Italiaanse samenleving, in casu tegen religieuze symbolen in de publieke ruimte. En tot slot behandelt Evolvi enkele katholieke bloggers die juist de seculiere samenleving willen bekritisieren. Hen gaat het om de klasieke *identity markers* van de geharnaste katholieke orthodoxie: tegen de vrije omgang met seksualiteit en gender. Elk van de genoemde case studies laat zien hoe actueel Evolvi's onderzoek is.

De cases laten echter ook goed zien hoe ongelijksoortig de situatie in de verschillende Europese landen is. De gehele Charlie Hebdo (#jesuischarlie) is ook in Nederland genoegzaam bekend, maar de Italiaanse discussies tussen voor- en tegenstanders van *same sex*

marriage lijken heftig en ver weg in de ogen van Nederlanders die alleen zo af en toe misschien een schotschrift van *Civitas Christiana* voorbij zien komen. De Nederlands-katholieke blogosfeer lijkt dan ook heel wat minder bewoond dan die in Frankrijk of Italië.

Het Nederlandse polderlandschap is al zo ver gesecculariseerd en gedeïnstationaliseerd dat semipublieke religieuze zelfidentificatie (door blogs en dergelijke) eerder een uitzondering dan een regel zijn. Nederlanders spreken niet graag of veel over de eigen religieuze affiliatie, *næt zo min als over het eigen salaris of de eigen seksuele voorkeur*. Wát dat betreft is religie al grotendeels achter de voordeur in Nederland. En mocht religie haar gezicht buiten die deur laten zien, dan fronzen de wenkbrauwen zich. Een mogelijke uitzondering hierop is *The Passion*, die elk jaar door de straten van Nederland trekt. De vraag is echter in hoeverre dit voor de gemiddelde toeschouwer nog om een expliciet religieus verschijnsel gaat of om louter cultureel vermaak.

Voor de Nederlandse context laat Evolvi's boek vooral zien hoe anders de discussie over religie en publieke ruimte hier wordt gevoerd. Het onderstreept wederom het belang om de al te Nederlandse neiging te onderdrukken zichzelf als het middelpunt van de wereld te beschouwen, waarbij de gang van zaken in andere landen als een voorafgaand stadium van de Nederlandse wordt gezien. In Frankrijk en Italië zijn de discussies echt anders, zo laat *Blogging my religion* zien.

Evolvi's boek is – in haar gekozen beperktheid in onderwerpen en groepen – een aanrader voor iedereen die iets wil begrijpen van het verschijnsel van de religieuze blogosfeer.

Frank G. Bosman
(Tilburg University)

Riphagen, Johannes. 2021. *Church-in-the-Neighbourhood. A Spatio-Theological Ethnography of Protestant Christian Place-making in the Suburban Context of Lunetten, Utrecht*. Proefschrift, Vrije Universiteit Amsterdam. (Proefschrift is digitaal op te vragen bij de auteur.)

Aan het einde van zijn goed leesbare dissertatie vertelt Hans Riphagen 'the sad story' van het sociale café in de wijk Lunetten (Utrecht). 'It started as a promising social enterprise, as a place to connect different groups in the neighbourhood. It attracted self-employed people, students, people with a migrant background as well as those on the social margins. It was a place that combined good coffee, a place of coaching for those with a disadvantage on the labour market, a place of hospitality for neighbourhood entrepreneurs and initiatives such as a language café. It was a place that aligned well with the green, social and caring image of Lunetten, and moreover with my own post-secular, theological ideals. However, it kept struggling financially, and after a period of three years, it had to close down because of insufficient turnover' (p. 221). Dit verhaal illustreert niet alleen het gevoel van teleurstelling ('robbed of a vision and an ideal') van een geëngageerde onder-